

A szász hercegek és választófejedelmek címerének értelmezése: „A két kard a szigor jelent, azt, hogy erélyesen és keményen kell őrködni a jog fölött; a markolatok a fehér mezőben a jóságot és a kegyelmet jelképezik; az egymással szembe fordított kardhegyek a fekete mezőben arra intenek, hogy előbb meg kell hallgatni az érintetteket, csak aztán ítélni és döntést hozni.” (Luther Márton)¹

Bevezetés

Luther Márton népszerű prédikátor, az egyszerű – és épp ezért nagyszerű, szinte utánozhatatlan – tanácsadás zsenije. Kiváló teológus, reformátor, aki hallgatóságának figyelmét Krisztusra tudta irányítani. Nem pótcselekvésekkel, hanem rendíthetetlen határozottsággal, a Szentírást újra fölfedezve, és azt a nép anyanyelvén az emberek kezébe adva. De Luther nem csak teológus és „hitújító” volt. Hatása messze túlnyúlik a teológia határain: tanításának és fellépésének következményei voltak a gazdaság, a zene, a művészetek, a jog, a politikaelmélet és a politika világára is.

Előadásomban arra teszek kísérletet, hogy Luthert mint politikai tanácsadót értelmezem, mutassam be. Természetesen nem arról van szó, hogy megkérdőjelezzem Luther „fő profilját”. Luther teológus volt, a Szentírás doktora. De! Írásai alapján merem állítani, hogy Luther számtalan esetben – naivitástól mentesen és a saját korát jól ismerve – adott olyan tanácsokat barátainak, hallgatóságának, adott esetben fejedelmeknek és hercegeknek, melyek alapján ma nyugodtan lehetne őt politikai tanácsadónak (elemzőnek) tekinteni, illetve azokat a tanácsokat, amelyeket adott, teljes joggal lehetne (műfaját és tartalmát tekintve) politikai tanácsnak nevezni. Luther mint politikai tanácsadó. Luther mint a Wittenberg Political Consultant Research Center vezető elemzője. Furcsán hangzik? Egyáltalán nem. Az általa adott politikai és jogi jellegű, illetve taktikai tanácsok egy vérbeli politikai tanácsadó és elemző tanácsai.²

Ennek illusztrálására Luther néhány írását, leveleiből vett idézeteket, prédikációrészleteket, asztali mondásait hozom közénk, csokorba, különböző kategóriákba gyűjtve azokat. Tanulságos idézetek ezek, melyek egy olyan emberről tanúskodnak, aki bátor volt, jól ismerte az emberek jellemét, és egy cseppet sem volt naiv. Istenre figyelő realista volt.

A tanácsadó

Luther politikai – és jogi – tanácsait úgy kell összegyűjteni.³ Jelen tanulmányomban is ezt tettem; az összegyűjtött idézeteket, gondolatokat pedig – jellegük szerint – különböző csoportokba, kategóriákba rendeztem. Elsőként lássuk azokat, ahol a reformátornak az „udvarral” – és az udvari „tanácsadókkal”, „hivatalnokokkal” – kapcsolatos véleményét ismerhetjük meg.

* Elhangzott 2017. május 14-én a Debreceni Evangélikus Gyülekezet reformációi rendezvényso-rozatán (Közös kincsünk a reformáció).

A közügyekről és a „politikusokról”, illetve azok tanácsadóiról általában

Az *Asztali beszélgetésekben* olvashatjuk (1532-ből) az alábbi sorokat: „Mostanában leginkább a közügyek háborgatnak. Az ördög nem talál fogást rajtam, ezért a közügyeket zúdítja a nyakamba, azzal zaklatja a lelkiismeretemet. Ha tanácsot adok, azt úgysem fogadják meg, és még azt mondják, hatalomra török. Ha meg nem adok tanácsot, akkor emiatt furdalhat a lelkiismeret. Nem tudom, mi lenne a kiút.”⁴ Csak egy megjegyzéssel egészíteném ki Luther szavait: úgy látszik, nem változott a politika világa. A tanácsadók szerepe és munkája az esetek többségében ma sem hálás feladat: a legtöbbször nem hallgatják meg őket, a tanácsaikat nem szívlelik meg.⁵

Luther élete utolsó prédikációjában⁶ mondta a következőket. „A világi ügyekben és kormányzásban is így mennek ugyan a dolgok, de mint Arisztotelész írja, itt akad néhány ember, akik nagy bölcsességgel és ésszel áldattak meg, és valóban nem közönséges emberek. Isten sokszor ad egy-egy értékes, kiemelkedő, értelmes embert, aki bölcs tanácsaival szolgálni tudna országoknak és embereknek egyaránt. Csak-hogy az ilyenek menekülnek a közélettől, és nehezen lehet őket megnyerni a kormányzásra. Vannak viszont mások, akik törekszenek erre, pedig nincs képességük hozzá. Ezeket nevezik a világi kormányzásban kotnyeles Okos Tóniknak.⁷ Szídják is őket nagyon, és méltán fordulnak ellenük, mert mindenki panaszolja, hogy már sohasem lehet megszabadulni ezektől a bolondoktól, akik semmire sem alkalmasak, és semmi hasznot nem jelentenek. Ezért mondják róluk az emberek: Bolondokkal vert meg minket az ördög? [...] Ezek azt hiszik, hogy mivel ők ülnek a kormányzásban, és játsszák az előkelőt, feltétlenül okosak is. És egy ilyen bolond a tanácsban akadályozza a többieket, hogy kár nélkül jussanak előbbre, mert ő az ördög nevében erőszakkal akar okos lenni, pedig valójában bolond.”⁸ (Azt nem állítom, hogy ez az „üzenet” és jellemzés általános, de a politika világában – elnézve az elmúlt évtizedek politikátörténetét – valóban gyakori.)⁹

A politika központja (az „udvar”) és annak tanácsadói konkrétan – jellemzések

Érdeemes Luther egy másik mondását (jellemezését) is röviden szemügyre vennünk. A *Fényeskedő, jó fellépésű tanácsadó az udvarban* címet viselő megszólalása ekként hangzik: „Semmi sem ártalmasabb, mint egy fényeskedő, jó fellépésű, képmutató tanácsadó. Ha a tanácsát és az okfejtését hallgatjuk, annak van füle-farka, de ha tette kell váltani, akkor megköti magát, mint egy csökönyös igásló, nem lehet előrébb jutni vele.”¹⁰

Magam a jellemzés első felére hívnám fel a figyelmet: semmi sem ártalmasabb, mint egy fényeskedő, jó fellépésű, képmutató tanácsadó.

Egy másik helyen egyenesen semmirekellőknek, léhűtőknek, haszontalan embereknek nevezi az ilyen „fényeskedő”, jó fellépésű udvari tanácsadókat. 1532 au-

gusztusában egy kerti séta alkalmával mondja a következőket: „Ha mind kipusztulnának a semmirekellő emberek, mi válnánk semmirekellővé, mert az ördögnek szüksége van semmirekellő szolgálkra. Hagyjátok hát őket élni, mert az Isten sem sajnálja tőlük az életet. – Ezt a doktor a haszontalan udvari léhűtőkről és más hasonló emberekről mondta.”¹¹

És hogy milyen az udvar? Mint egy ringyó – vallja Luther. „Az udvar egyszer akar valakit, aztán meg eldobja és eltaszítja. Olyan az udvar, mint egy ringyó, akinek bármelyik férfiből hamarosan elege lesz, és az egyiket lecseréli a másikra.”¹²

E cseppet sem hízelgő jellemzések és tanácsok után lássunk néhány személyes hangvételű idézetet.

Konkrét tanácsok – személyre szabva

E tanácsok az esetek egy részében levél formájában születtek meg. Luther fáradhatatlan levélíró volt. Szinte éjjel-nappal, egyfolytában írt. E levelek – és a bennük megfogalmazott tanácsok – szintén részei életművének, amelyeket fontos ismerünk, olvasunk.¹³ Lássunk ezek közül néhány politikával kapcsolatos tanácsot (is) megfogalmazót.

Egy 1523 áprilisában kelt levelében – amelyet barátjának, Georg Spalatin fejedelemi bizalmasnak címzett, s amelyben alapvetően kilenc megszökött apáca sorsával foglalkozik, és kér támogatást tanácsadó barátjától – a következőket írta: „Van más is, amit ahányszor meg akartam írni neked, annyiszor felejtettem el. Csodálkozom, hogy fejedelmünk, bár tudja, hogy öccsénél, János hercegnél olyan sáfárok vannak, hogy a dolgok napról napra rosszabbul mennek, mégsem veszi oda Sebastian von Kötteritzschet, ezt – amint tettei naponta példázzák – a kormányzásban hihetetlenül megbízható embert. Bár ezzel Kötteritzschen magán is szeretnék segíteni, de sokkal inkább a fejedelmi udvaron, különösen hogy János Frigyes, a kiváló ifjú herceg, a leendő vezető valamilyen jó példán tanulhatná meg az államügyeket intézni és az emberi csalásokon jobban átlátni. Mert fáj nekem, hogy akik most irányítanak, azok a fejedelem megrövidítésével gazdagodnak meg. Kérlek, vidd javaslatomat a fejedelem elé, mert igen szeretnék ebbe a pozícióba olyan embert segíteni, aki egyszerre istenfélő és tisztességes. Isten veled, és imádkozz értem!”¹⁴

Szintén Spalatinnak írta egy valóban személyes jellegű – témájában is bizalmas – levelét, amelynek tartalma komoly bölcsességre és élettapasztalatra utal. Érdeemes talán hosszabban is idézni ennek számunkra érdekes részeit.

Ebben Luther ekként fordul barátjához, és kérleli őt: „Kegyelem és békesség! Kérdésedre, hogy elhagyjad-e az udvart és hivatalodat, Spalatinom, így válaszolok: »Ahol nem hallgatnak meg, ott ne fecséreld a szót.« (JSirák 32,7) De ha valaki hallgat rád, akkor nem szabad meghátrálni, különben én is már régen befogtam volna a számat az ige iránti megvetés miatt. Ha tehát nincsen más titkos indítékod, mely a lelkiismeretedet terheli, akkor mások vétke és rosszindulata nem elegendő ok arra, hogy feladd miatta állásodat és hivatalodat, vagy bármi másra vetemedj. Mert azon-

kívül, hogy házasságkötés mozdítana el téged arról a helyről, el sem tudok képzelni egyéb okot, mely távozni készítenne. De most jól kitapasztaltad az udvar csínját-bínját, és a fejedelemtől sokaknak segítségére lehetsz, ahol ha egy újonc lépne a helyedre, micsoda hibákat követne el, mielőtt kitanulná az udvar működését. Jó, engedjék meg, hogy mindent hozzád hasonlóan képviselne, de mikor lesz neki a fejedelemtől akkora hitele és szavának akkora súlya, mint neked hosszú évek után?”¹⁵

Egy másik – szintén Spalatinnak szóló – levelében taktikai megfontolásokat (is) megemlíti a reformátor: „Az ifjabb fejedelem legutóbbi levelére nem válaszoltam, mert nem volt világos, hol tartózkodik, s nem tartottam szükségesnek többszörös levelek és átcímzések révén elárulni valahogyan a titkot. Te imádkozz értem, erre az egyre van szükségem, minden másban bővülök. Bármilyen hír terjed rólam, nem ütközöm meg rajta. Nyugodtan várok.”¹⁶

Érdekes egy, (Állhatatos) János szász választófejedelemtől szóló levelét is idéznünk e pontnál. Bár nem a politikával kapcsolatos a „tanács” – az egyházért érzett aggodás íratja e levelet Lutherral –, de a tartalma számunka is érdekes lehet: „Nos, nem az a véleményem, hogy az összes plébániát választófejedelmi Kegyelmeséged kincstárából kellene ellátni. De mivel választófejedelmi Kegyelmeséged kegyesen javaslatomat óhajtja, miként kellene eljárni, elküldöm erre alázatos véleményemet, hogy választófejedelmi Kegyelmeséged az egész fejedelemségben minden plébániát látogattasson meg, s ahol azt találják, hogy a nép evangéliumi prédikátort szeretne, de eltartására a plébánia javai nem elegendők, ott választófejedelmi Kegyelmeséged parancsára mostantól a község adjon ennyit és ennyit, mindegy, hogy a város pénztárából, vagy máshonnan.”¹⁷

Fejedelmi levelek, „királyi” tanácsok – fejedelmekről és fejedelmeknek

Luther többször írt fejedelmeknek, illetve adott tanácsot nekik – és mondta el véleményét róluk különböző formákban. Álljon itt ezek közül néhány, a legkülönbözőbb témákhoz kapcsolódva.

Luther az *Asztali beszélgetések*ben külön említést tesz a fejedelmek haláláról. 1532 augusztusában így szól János Frigyes szász választófejedelemhez: „Sokkal nyomorúságosabb egy fejedelem halála, mint amikor egy paraszt hal meg, akire nem nézett fel senki. A fejedelmet magára hagyja összes barátja, híve, és még csak ezután kell az ördöggel megbirkózni. Olyankor senki sem gondolja, hogy jó lenne egy kicsit fejedelmibben élnie.”¹⁸

És hogy mennyire tiszteli Isten a még élőket, mennyire becsüli a – Luther szóhasználatával élve – „nagyurakat”? Sok – komoly pozícióba „feljutott” – „nagyúr” erősíthetné meg Luther szavait, saját korának történései alapján szerzett tapasztalatait. „Isten annyira becsüli a hatalmasságokat, a királyokat, fejedelmeket stb., amennyire a gyermekek a kártyát: amíg játszanak, a kezükben tartják a lapokat, aztán ha elunják a játékot, lehajítják a kártyát a pad alá vagy a szemétkébe. Így tesz Isten

a hatalmasságokkal és nagyurakkal is: amíg uralmon vannak, jól tartja őket, de ha átadják az uralmat, letaszítja őket a székről...¹⁹

Luther szerint azonban nem is mindenki alkalmas fejedelemmé, uralkodóvá. Csak kevesek alkalmasak erre, és köztük is ritkaság a valóban „államférfi”, az igaz hős: „Csakhogy – tette hozzá – ezek²⁰ nem mind alkalmasak egyeduralkodóvá, vagyis hogy mindent egymaguk irányítsanak. Mert a hadvezérek csak a győzelemmel törődnek, azzal, hogy megállják a sarat és a helyüket; a kormányzásra, vagyis arra, hogy az ország és a nép megfelelő uralom alatt álljon, már nem fordítanak figyelmet.²¹ Ilyen volt Scipio és Hannibal. Ellenben Nagy Sándor, Caesar és Augustus ügyeltek a kormányzásra is, hogy az irányítás helyesen haladjon.”²² E mondáshoz (tanácshoz, meglátáshoz) kapcsolódóan említi meg Luther a tudós emberek fontosságát is. Híres mondása ezzel kapcsolatban: „A világ nem nélkülözheti az írástudókat, mi több, ők irányítják a világot.”²³

A fentiek után lássunk egy konkrét ügyet, illetve levelet (fejedelemmé szóló tanácsot). E szempontból a reformátor egyik legérdekesebb írása a Wittenbergi Egyetem „rendbetételével” kapcsolatos. E levelében Luther nemcsak az egyetemmel – és a plébániákkal, oktatással, istentiszteleti renddel – foglalkozik, hanem a világi kormányzás hatékonyságának a növelésével kapcsolatban is tanácsot ad a fejedelemmé, (Állhatatos) Jánosnak. E tanács lényege a vezetők, tisztségviselők, városi tanácsosok és a többi hivatalnok ellenőrzése, rendszeres „meglátogatása”, „a világi kormányzás vizitálása” a rossz kormányzás megelőzése érdekében.²⁴

E pontnál lehet megemlíteni Luther „királytükrét” is. *A világi felsőségről* című munkájában hat pontban rögzíti azokat a jellemvonásokat – és részletezi is azokat saját korának körülményei között –, amelyekkel véleménye szerint egy keresztény fejedelemmé (uralkodónak) rendelkeznie kell.²⁵

Koncepcionális – „mélységi” – tanácsok a világi felsőbbbséggel kapcsolatban

E pontban három dolgot említek meg röviden. Mindhárom „elméleti” jellegű, azonban e meglátások mind a mai napig hatással vannak jogi és politikai gondolkodásunkra. Az első a jog világának általános felosztása, a második a világi felsőbbbség léte és annak szükségszerűsége, illetve Luthernek a kétféle kormányzatról vallott felfogása, míg a harmadik a jogos, igazságos háború kérdése.

Bár Luther nem volt jogász, olykor-olykor a jog világával kapcsolatban is kifejtette a véleményét.²⁶ (Ezzel kapcsolatban bővebben lásd Birkás Antal *Reformáció, államhatalom, politika* című munkájának vonatkozó fejezeteit!) Itt csupán Luther egyik rövid mondását idézem, azt, amely egyfajta rövid „elemzéseként” és definícióként is felfogható. A jog „általános” felosztásával (kétféle jog) kapcsolatban a következőt mondja: „A jog alapvetően kétféle: az egyik a természetes, a másik az írásba foglalt vagy tételes jog. A természetes jog azt tanítja, hogyan kell a földi életben

viselkednünk mind Istennel, mind az emberekkel, ami a külsődleges érintkezést és a szokásokat illeti. Tiltja azt, ami rossz és jogtalan, és parancsolja azt, ami jó és jogos. A természetes jog alapítója Isten, aki ezt a világosságot teremtette és az ember szívébe beültette és beírta. Az írott és tételes jogszabályok pedig olyan törvények és rendelkezések, amelyeknek megvan az indokuk, és kimutatható, ésszerű okok miatt vannak szabályba foglalva, amúgy pedig összhangban állnak a természetes joggal, bár olykor némely tekintetben a dolgok sajátossága miatt változnak is. Ezek alapítója pedig a felsőbbtség.²⁷

A világi felsőbbtség („állam”) Luther számára szükségszerű, és annak léte része a kettős kormányzat (kettős kormányzásról szóló) elméletének. Ezzel kapcsolatban a lényeg a következőképpen foglalható össze: a jelen világ viszonyai között a világi felsőbbtség, a jog és annak kényszerítő ereje nélkülözhetetlen a rend fenntartása érdekében. Sőt – miként azt a német reformátor vallja – a világi felsőbbtség és annak törvényei – amit az állammal azonosíthatunk – végső soron Isten uralmának az egyik eszköze, amelynek az ember engedelmességgel tartozik.²⁸

Luther – miként azt már fentebb is említettem – a világi hatalom szükségszerűsége mellett foglal állást. A *világi felsőségről* című tanulmányában ekként ír: „Summa summarum: a dolognak a veleje ez: a kard hivatala magában véve helyes, isteni és szükséges intézmény, amely nem megvetetést, hanem félelmet, tiszteletet és engedelmisséget kíván, mert különben a bosszúnak a megállója lesz, mint azt Pál apostol mondja (Pál levele a Rómaiakhoz 13. rész, 4. vers). Mert kétféle felsőbbséget rendelt az Isten az emberek között. Az egyiket lelkinek rendelte igéjével és kard nélkül, hogy ezáltal az emberek jámborakká és igazakká legyenek és ezzel az igazsággal elnyerjék az örök életet. Ezt az igazságot az Isten az ő igéjével szolgáltatja, melynek hirdetését a prédikátorokra bízta. A másik felsőbbség világi, eszköze a kard, hogy azok, akik igéje által nem akarnak jámborakká és igazakká lenni az örök életre, azok ily világi hatalom által kényszeríttessenek arra, hogy a világ előtt jámborakká és igazakká legyenek. Ezt az igazságot ő a karddal szolgáltatja.”²⁹ Ez Luther kétféle kormányzásról vallott felfogásának lényege. A teremtő Isten a bűnbe esett emberiségnek kétféle módon is a segítségére siet. Uralmának egyik dimenziója az evangélium és annak tanítása, míg uralkodásának másik eszköze (Isten bal keze által) a kard hatalma, a világi felsőbbség, a törvény kényszerítő ereje. E kettőt Luther egymástól élesen megkülönbözteti és elválasztja.³⁰ Hogy mily erősen tartja magát e teoretikus tanítás ma is, jól mutatják Szemerei János evangélikus püspök szavai.³¹ Végezetül néhány szó az ellenállás lehetőségéről, az „igazságos” háború kérdéséről. Luther az egyén számára alapvetően mindenféle lázadást tilt. A fejedelmek esetében azonban – különösen is akkor, amikor rangban egyenlő felek állnak egymással szemben – a védekező háborút megengedhetőnek, sőt, szükségszerűnek tartja.³²

A császárral szembeni ellenállás kérdése azonban nehezebb ügy. Itt alapvetően az engedelmisség volna elvárható,³³ azonban Luther felfogása az idők során változik, és végül a császárral szembeni ellenállást is elfogadhatónak tartja. Ez utóbbival kapcsolatban a következőképpen szól akkor, amikor a császár erőszakkal akarta a

katolikus hitet birodalmának teljes egészében visszaállítani (a szakvéleményt Luther és kollégái egy 1530. október 26–28. között Torgauban megrendezett találkozón adták át János Frigyes választófejedelemnek, illetve jogászáinak). „Mivel mindig azt tanítottuk, hogy az embernek el kell ismernie a polgári törvényeket, alájuk kell vetnie magát, és tisztelni kell azok tekintélyét, minthogy az evangélium nem mond ellent a polgári törvényeknek: nem hatálytalaníthatjuk a Szentírásból az embereknek azt a jogát, hogy megvédjék magukat még magával a császárral szemben is, vagy bárkivel szemben, aki az ő nevében cselekszik. Korábbi tanításunkban – amely a kormányzó hatalmakkal szembeni ellenállást teljesen megtiltotta – nem voltunk tudatában annak, hogy ezt a jogot a kormány saját törvényei engedélyezték, amelyekről szorgalmasan tanítottuk, hogy minden időben megtartandók.”³⁴

A nemrég megjelent *Asztali beszélgetések*ben további, ebbe az irányba mutató idézeteket is találhatunk a császári és a fejedelmi hatalommal összefüggésben, elsősorban az engedelmesség kérdésre figyelve. Luther, álláspontja kifejtésekor, mindvégig a józan észre, az uralkodó kötelezettségeire, illetve azok nem teljesítésére, valamint a világi törvényekre hivatkozik.

Befejezés

Luther figyelmünket a Szentírásra, és azon keresztül Krisztusra, illetve a hit általi üdvösségre irányítja. Teológiai – „lelki” – munkássága mellett azonban más irányú és jellegű írásai sem lebecsülendők. Ezek közé tartoznak a joggal, politikával, közélettel kapcsolatos írásai, tanácsai. Mai napig élnek és hatnak e gondolatok, közülük is elsősorban a kétféle kormányzatról (kettős birodalomról) vallott lutheri elképzelések.

Jegyzetek

¹ Csepregi Zoltán: *Luther válogatott művei 8. Asztali beszélgetések*. Budapest, Luther Kiadó, 2014, 83.

² Volt miniszteri főtanácsadóként – aki éveken át éltem ilyen közegben 2012 és 2014 között – ezt nyugodtan állíthatom.

³ Vannak olyan hosszabb tanulmányai, amelyek kimondottan a politika és/vagy a jog világával (is) foglalkoznak. Ezek közül néhány: *A világi felsőségről...* című tanulmánya, továbbá a *Lehet-e üdvös a katonák hivatása* című vagy éppen a *Német nemzet keresztény nemességéhez...* című tanulmányai (lásd a felhasznált művek jegyzékét). A legtöbb esetben úgy kell azonban összegyűjteni azokat leveleiből, prédikációiból, „asztali beszélgetéseiből” vagy más egyéb „reformatori irataiból”.

⁴ Csepregi Zoltán: *Luther válogatott művei 8. Asztali beszélgetések*, i. m., 239.

⁵ Közben az embert valóban lelkiismeret-furdalás gyöttri, félelem kínozza: „látja a jövőt”, de nem tud mit tenni ellene. (A szakmai és/vagy politikai tanácsok és a „tanácsosok” félretétele gyakran eredményez rossz döntéseket.)

⁶ Csepregi Zoltán – Horváth Orsolya: *Luther válogatott művei 6. Prédikációk*. Budapest, Luther Kiadó, 2015, 494. és az azt követő oldalak.

⁷ Ők azok, akik a politika és a kormányzás világában maradnak. A hozzá nem értő Okos Tónik. (Mentségemre – Antalként – legyen mondva, hogy az eredeti németben emlékeim szerint Okos Jánosok szerepelnek.)

- ⁸ Csepregi Zoltán – Horváth Orsolya: *Luther válogatott művei 6. Prédikációk*, i. m., 496.
- ⁹ Luther a fenti sorokat példaként hozza, hogy aztán ahhoz kapcsolódóan az egyháziakról – mindenekelőtt is a pápáról és a kardinálisokról – írhasson, akik „bolondságukban” az emberek örök életét veszik el és állják útját a kegyelemnek, miközben önmagukat bölcsnek és okosnak hiszik.
- ¹⁰ Csepregi Zoltán – Horváth Orsolya: *Luther válogatott művei 6. Prédikációk*, i. m., 114.
- ¹¹ Csepregi Zoltán: *Luther válogatott művei 8. Asztali beszélgetések*, i. m., 242. – De további leírásokat, „tanácsokat”, udvari jellemzéseket is találhatunk a „beszélgetésekben”. Lásd pl. i. m., 371. („ami tilos, arra törekszünk”); továbbá: „a szerénység és az evangélium nem az udvarba való, mert ott gonosznak és szégyentelennek kell lenni, vádaskodni és tülekedni kell” (i. m., 381.); valamint az „istentelen fejedelmek istentelen tanácsosairól” szóló megjegyzéseket (i. m., 463.). Luther szemmel láthatóan nem volt jó véleménnyel az udvari tanácsosokról, kivéve a valóban tudós férfiakat.
- ¹² Uo., 529. – Az udvar azonban „elfoglalt is”, ahol sok ügy van („a fejedelmi udvarokban sok a tennivaló”), miként az egy, az egyetemmel kapcsolatos, (Állhatatos) János szász választófejedelemnek írt leveléből is kiderül (e levelének „realista” megközelítése külön említésre méltó). Lásd: Csepregi Zoltán: *Luther válogatott művei 7. Levelek*. Budapest, Luther Kiadó, 2013, 421.
- ¹³ E levelek „sokszínűek”; stílusuk, témájuk, címzettjük más és más. Hol németül, hol latinul íródtak. Vannak köztük olyanok is, melyekben mindkét nyelvet használta. (Közel 2600 levélről beszélhetünk!) Mindezekkel kapcsolatban lásd: uo., 19–21.
- ¹⁴ Uo., 346. – Más helyeken is közbejár ismerőseiért, barátaiért. Lásd pl. uo., 398.
- ¹⁵ Uo., 397.
- ¹⁶ Uo., 254.
- ¹⁷ Uo., 427–428. – Levelében Luther természetesen a részletekre is kitér, nem feledkezve meg az idős lelkészekről és „eltartásukról” sem.
- ¹⁸ Csepregi Zoltán: *Luther válogatott művei 8. Asztali beszélgetések*, i. m., 243.
- ¹⁹ Uo., 243. – Luther II. (Gonosz) Keresztély (Krisztián) dán és norvég uralkodóra gondol e helyen, aki egy, kegyetlenkedései miatti lázadást követően Hollandiába menekült, később pedig egy várkastélyban (rabságban) töltötte életének hátralévő részét. Luther korában a történet sokak által ismert volt.
- ²⁰ A Luther által említett hősök: Nagy Sándor, Augustus, Pompeius.
- ²¹ Azt, hogy egy uralkodónak milyen tulajdonságokkal kell bírnia, jól mutatják Luther javaslatai a „királytükörként” is felfogható tanulmányában (lásd *A világi felsőségről* című tanulmány befejező oldalait). Ezek közül a legfontosabbak: az elővigyázatosság (bizalom kérdése); miképp kell a gonosztevőkkel bánni; a jogos erőszak kérdése (mikor és ki ellen lehet jogosan háborút viselni); az igazságtalan fejedelemnek való engedelmesség kérdése. Továbbá a fejedelem és Isten kapcsolata; a fejedelem „négyféle” irányú kötelezettsége (bizalommal és őszinte imádsággal tartozik Isten felé; szeretettel és keresztény szolgálattal az alattvalók iránt; éles ésszel és elfogulatlan okossággal kell lennie tanácsosai és hatalma viselőivel szemben; a gonosztevők ellen szerény komolysággal és szigorral kell lennie); a hívők és a bírósági pereskedés kérdése; jog és ész, avagy a józan ész diadala.
- ²² Csepregi Zoltán: *Luther válogatott művei 8. Asztali beszélgetések*, i. m., 443. – A Luther szavait jegyzetelő írónak a fentiekhez még hozzátette: „Martinus doktor csodálattal emlékezett meg ezeknek a nagy férfiaknak és hősöknek alázatosságáról, amiért olyan szívesen vették körül magukat tudós férfiakkal és jóvendőmondókkal, akik megmondták nekik, mitévők legyenek, és milyen viselkedés méltó a fejedelmi ranghoz és hírnévhez.” Ők voltak a prédikátorok, akikre aztán – természetesen – a nép mindig is irigykedve tekintett. Lásd: uo., 444.
- ²³ Uo.
- ²⁴ Csepregi Zoltán: *Luther válogatott művei 7. Levelek*, i. m., 422. – „Talán sokkal kevesebb kérelem, pörösködés és panasz volna az udvarban, ha ez a vizitáció és rendtartás derekasan lendületbe jönne” – olvashatjuk itt Luther szavait.

- ²⁵ Lásd Birkás Antal: *Luther a világi felsőségről és a kormányzásról*. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2005. (Miskolci Doktoranduszok Jogtudományi Tanulmányai 6/1., szerkesztette: Stipta István.)
- ²⁶ A jogászokról – különösen az egyházi jogászokról – való rossz véleménye közismert. Ezzel azonban itt most nem foglalkozom. Azt azonban fontos megemlíteni, hogy a fentebbi tanácsait nagyrészt kérésre írta, így például a világi felsőbbségről szólót is. Lásd Georg Spalatinnak címzett levelét: Csepregi Zoltán: *Luther válogatott művei 7. Levelek*, i. m., 341.
- ²⁷ Csepregi Zoltán: *Luther válogatott művei 8. Asztali beszélgetések*, i. m., 463–464.
- ²⁸ Ez a fajta gondolkodás az evangélikus hitvallásokban is jól tükröződik. Philipp Melanchthon – Luther kollégája a Wittenbergi Egyetemen – is hasonlóan vélekedik az Ágostai Hitvallásban: a világi élet törvényei intézményei Isten jó alkotásai, és isteni eredetű intézmények, amelyekkel a keresztyén ember bátran élhet. Lásd: Pröhle Károly: *Az ágostai hitvallás*. Győr, Harangszó, 1943, 20. – Lásd továbbá Luther levelét Melanchthonnak: Csepregi Zoltán: *Luther válogatott művei 7. Levelek*, i. m., 255., valamint Luther levelét Johann Rühelnek, uo., 407., továbbá – s különösen – a 409. oldal utolsó bekezdését.
- ²⁹ Luther Márton: *Lehet-e üdvösséges a katonák hivatása is?* In Masznyik Endre: *D. Luther Márton egyházszervező iratai. V. kötet*. Pozsony, Wigand F. K. Kiadó, 1910, 13.
- ³⁰ „A világi hatalomnak vannak törvényei, amelyek tovább nem terjedhetnek, mint a testre, vagyonra, s arra, ami külsőleg létezik a földön. Mert az Isten nem engedheti, s nem akarhatja, hogy kívülre más valaki kormányozzon a lélek felett. Ez okból, ahol a világi hatalom arra vetemedik, hogy törvényt alkot a léleknek, Istennek jogkörébe nyúl s csak ámitja, rontja a lelkeket. Ezt oly világossá akarjuk tenni, hogy az emberek megértsék, hogy a mi lovagjaink, fejedelmek és püspökeink lássák, mily ostobák, ha az embereket törvényeikkel, s parancsolataikkal kényszeríteni akarják, hogy ily, vagy oly módon higgyenek.” Luther Márton: *A világi felsőségről, hogy meddig tartozik neki az ember engedelmisséggel*. In Masznyik Endre: *D. Luther Márton egyházreformáló iratai II. kötet*. Pozsony, Wigand F. K. Kiadó, 1906, 386. – Luther felfogása – bár ahhoz ő és különösen az őt követők nem ragaszkodtak mindig oly következetesen – a későbbi vallásszabadságnak, illetve vélemény szabadságnak a csíráit hordozza magában. Számos helyen különösen a lelki vezetőket – ostorozza erőteljes szavakkal Luther, és kéri rajtuk számon a „két birodalom” összekeverését és annak vállalhatatlan következményeit: „Az én nem kegyelmes uraim, a pápa és püspökök, püspökök tartoznának lenni és Isten igéjét prédikálni; ők azonban azt hagyják és világi fejedelmekké lettek s uralkodnak oly törvényekkel, melyek csak a testre és vagyonra vonatkoznak. Gyönyörűen fordították meg a dolgot; belőleg kellene kormányozniuk a lelkek felett Isten igéje által, hát kormányoznak külsőleg várakat, városokat, országot és népeket és kínozzák a lelkeket kimondhatatlan öldökléssel.” Luther Márton: *A német nemzet keresztyén nemességéhez a keresztyénség állapotának megjavítása ügyében*. In uő: *A római pápaságról*. Aeternitas Kiadó, 2004, 84–85.
- ³¹ Forrás: http://kotoszo.blog.hu/2016/09/27/szemerei_janos_puspok_mindannyian_jovevények_vagyunk. Lásd – különösen – az interjú harmadik kérdésére adott püspöki választ.
- ³² A fentiekkel kapcsolatban részletesen lásd: Birkás Antal: *Reformáció, államhatalom, politika*, i. m., 59–61.
- ³³ Lásd például Luther (Bölcs) Frigyesnek szóló levelét saját biztonságának ügyében, illetve intelmét a fejedelmek a császárral szembeni engedelmisségével összefüggésben: Csepregi Zoltán: *Luther válogatott művei 7. Levelek*, i. m., 320.: „A felsőbbségnek mint választófejedelmengedelmeskedjék.”
- ³⁴ Gritsch, Eric W.: *Isten udvari bolondja. Luther Márton korunk perspektívájából*. Budapest, Luther Kiadó, 2006, 183.

Felhasznált irodalom

Birkás Antal: *Reformáció, államhatalom, politika*. Budapest, Luther Kiadó, 2011.

Birkás Antal: *Luther a világi felsőségről és a kormányzásról*. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2005. (In Miskolci Doktoranduszok Jogtudományi Tanulmányai 6/1., szerk. Stipta István.)

BIRKÁS ANTAL: LUTHER MÁRTON MINT POLITIKAI TANÁCSADÓ

- Csepregi Zoltán: *Luther válogatott művei 7. Levelek*. Budapest, Luther Kiadó, 2013.
- Csepregi Zoltán: *Luther válogatott művei 8. Asztali beszélgetések*. Budapest, Luther Kiadó, 2014.
- Csepregi Zoltán – Horváth Orsolya: *Luther válogatott művei 6. Prédikációk*. Budapest, Luther Kiadó, 2015.
- Gritsch, Eric W.: *Isten udvari bolondja. Luther Márton korunk perspektívájából*. Budapest, Luther Kiadó, 2006.
- Luther Márton: *Lehet-e üdvösséges a katonák hivatása is?* In Masznyik Endre: *D. Luther Márton egyházszervező iratai V. kötet*. Pozsony, Wigand F. K. Kiadó, 1910.
- Luther Márton: *A világi felsőségről, hogy meddig tartozik neki az ember engedelmességgel*. In Masznyik Endre: *D. Luther Márton egyházreformáló iratai. II. kötet*. Pozsony, Wigand F. K. Kiadó, 1906.
- Próhle Károly: *Az ágostai hitvallás*. Győr, Harangszó, 1943.

Szente Mónika: Templombelső